

OSMANLI FOTOĞRAFÇILARININ OBJEKTİFİNDEN

FOTOĞRAF VE KARTPOSTALLARDA SÜLEYMANİYE KÜLLİYESİ

THROUGH THE LENS OF THE OTTOMAN PHOTOGRAPHERS TILL
PRESENT PHOTOS AND POSTCARDS OF SÜLEYMANİYE COMPLEX

Ahmet Hamdi Bülbül

Sanat Tarihiçi, İstanbul IV Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü

19. yüzyılın en önemli icatlarından biri olan fotoğraf, 1840 sonrasında kullanımının yayılmaya başlanmasıyla, günlük yaşamdan doğaya, mimari eserlerden diğer sanat eserlerine pek çok alanda, geçmişin en önemli tanığı ve güvenilir kaynaklardan biri olarak da insanlığın hizmetine girmiştir.

Batılılaşma ile birlikte Avrupadaki pek çok yenilik Osmanlı'ya, özellikle de başkent İstanbul'a gelmiştir. Avrupalıların en önemli pazar olarak gördükleri İstanbul, gizemli doğunun gezilip görüleceği, fotoğraflanıp belgeleneceği yerdire aynı zamanda.

1839 yılında Lois Jacques Mande Daguerre tarafından keşfedilen fotoğraf, Fransız Bilimler Akademisi tarafından

tüm dünyaya duyurulmasından kısa bir süre sonra Osmanlı coğrafyasında kabul görmüştür.

Hicri 19 Şaban 1255/Miladi 28 Ekim 1839 tarihli Takvim-i Vekayi gazetesinde fotoğrafın icadından ve gelişim sürecinden bahsedilmiştir. Bu haberin ardından Ceride-i Havadis Gazetesi'nde çıkan Hicri 26 Cemaziyelevvel 1257/Miladi 15 Ağustos 1841 tarihli haberde 'photographia'nın tanımı yapılarak, mucit Daguerre basması (Daguerreotype) tekniğinden sonra bu terim Osmanlı Türkçesine çevrilerek 'ateş yazması' adını almış ve tanımı yapılmıştır (Nuhoğlu:40).

Suretin hoş görülmediği İslam coğrafyasında, fotoğrafın kısa zamanda kabul görmesini, dönemin yöneticilerinin fotoğrafa olan ilgisiyle açıklamak mümkündür.

Yangın Kulesi'nden Süleymaniye ve çevresi 2010 (Ahmet Hamdi Bülbül)

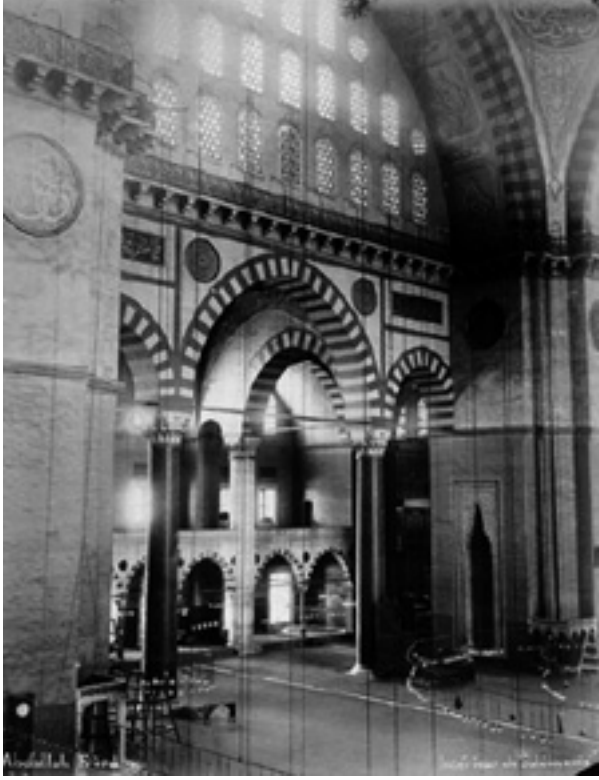
Fotoğraf 1 Caminin şadırvanı ve giriş cephesi 1870 (Basile Kargopoulo, İ.Ü.K. 143864 nolu albüm)

Fotoğrafın Osmanlı'ya gelişinden itibaren dönemin yaşamı çeşitli yönleriyle de kayıt altına alınmıştır. Bu kayıtlarda önemli rolü olanların başında 1843-45 yılları arasında İstanbul ve Anadolu'yu fotoğraflayan kişi, çektiği sekiz yüzden fazla fotoğrafla Joseph-Philbert Girault de Prangey

(1804-1892)'dir. 1850 yılında Basile (Vasilaki) Kargopoulo, Pera'da açtığı stüdyoyla yerleşik fotoğrafçılığın ilklerinden olmuştur.

Kırım savaşı sırasında İstanbul'a gelen James Robertson (1813-1888), 1881 yılına kadar kaldığı bu kentte, 1851 yı-

Fotoğraf 2 Cami harimi 1870 (Abdullah Freres, Y.A. 90817 ve 90819 nolu albümler).

ından sonra Felice Beato ile birlikte İstanbul'u ve dolayısıyla Süleymaniye'yi de fotoğraflamışlardır ki, bu fotoğraflar İstanbul'un en ünlü ve eski fotoğrafları olup, pek çok dergi ve kitapta da yayımlanmışlardır.

19. yüzyılın ikinci yarısında Süleymaniye'yi fotoğraflayanlardan bazıları Pascal Sebah (sonradan Sebah & Joaillier), Viçent Abdullah (Abdullah Freres), Gülmez Freres, Nikolaos Andriomenos gibi dünya çapında üne sahip fotoğrafçılardır. İsveç asıllı Guillaume Berggren 1875-76 yıllarında Asya yakasından çektiği Boğaziçi panoraması, İstanbul'un fotoğrafla yapılmış en eski tespitlerindenidir. Sebah&Joaillier ve Abdullah Freres'in Süleymaniye fotoğrafları, dönemin fotoğraflara yer veren 'Servet-i Fünun', 'Şehbal', 'Resimli Kitap' vs. gibi dergilerde de yer almıştır.

1860'larda, Osmanlı'da askeri okullarda fotoğraf sanatının öğretilmesiyle birlikte, Müslüman çevreler de geç Osmanlı, Erken Cumhuriyet Dönemi fotoğrafçılığına önemli katkılarda bulunmuştur. Yüzbaşı Hüsnü (1844-1896), Servili Ahmed Emin (1845-1892), Üsküdarlı Ali Sami (1867-1937), Bahriyeli Ali Sami, Miralay Ali Rıza, Hüseyin Zekai Paşa (1860-1919) gibi fotoğraf sanatçıları bu çevrelerde yetişmiştir.

Fotoğraf 3 Beyazıt Kulesinden Süleymaniye ve çevresi 1880 (Basile Kargopoulo, Y.A. 90763 nolu albüm)

Fotoğraf 4 Cami abdest muslukları 1880, (Basile Kargopoulo Y.A. 90763 ve İ.Ü.K.146951 nolu albüm)

Fotoğraf 5 Beyazıt Kulesinden Süleymaniye 1886 (Gülmez Freres, Y.A. 90450,İ.Ü.K. 140230 nolu albümler)

Fotoğraf 6 Süleymaniye Camii 1888-1910 (Gülmez Freres, İ.Ü.K., 145113 nolu albüm).

Fotoğraf 7 Unkapanı Köprüsünden Süleymaniye ve Çevresi 1888 (Emil Römler Jonas, Y.A. 904799 nolu albüm).

Açık bir stüdyo görevi gören İstanbul, bir çok Avrupalı gezgin fotoğrafçı için de cazibe merkezi haline gelmiştir. Çekilen fotoğraflar albümler haline getirilip, sultanlara takdim edilmiştir. Nitekim bu fotoğrafçılardan en eskisi olan ve İstanbul'u modernleştirme çabaları için kente gelen Fransız mühendis Ernest de Caranza 1852 ve 1854 yıllarında İstanbul'un fotoğraflarını çekerek, Sultan'a sunmuştur (Germaner-İnankur: 288). Caranca, Abdülmecid tarafından 'fotoğrafi-i hazret-i şehriyari' ünvanıyla tevcih edilmiştir (Nuhoğlu: 50). Ancak fotoğrafın gezginler yoluyla İstanbul'a gelişi 1840 yılına kadar iner (Azakoğlu: 38).

Abdülmecid'den sonra sultanlığa kardeşi Abdülaziz geçti. Avrupa'yı ilk kez ziyaret eden Osmanlı padişahı olan Abdülaziz, 1863 yılında Prusya Kraliçesi Augusta'ya Abdullah Freres'in çektiği bir fotoğraf hediye etmiştir (Germaner-İnankur: 43).

19. yüzyıl Osmanlı topraklarındaki Helen, Roma, Bizans, Beylikler ve Osmanlı dönemi eserlerinin araştırılmasının da başladığı yüzyıl olmuştur. Bu nedenle büyük kısmı arkeolog, sanat tarihçi, ressam, mimar kökenli araştırmacıdan oluşan gezginin fotoğrafladığı Süleymaniye, görsel belgeleri çok olan şanslı yapılardan biridir.

İstanbul'un tarihi yarımada silüetine şekil veren Süleymaniye Külliyesi, başta cami olmak üzere, dünyada belki de fotoğrafı en çok çekilen yapılardan biridir. Gerek panora-

Fotoğraf 8 Süleymaniye Camii'nin içi 1890
(Sebah& joaillier, özel koleksiyon)

mik, gerekse münferit fotoğraflarda yer alan Süleymaniye Külliyesi'nin değişimini, fotoğrafın bu topraklara girdiğinden beri geçen yaklaşık 170 yıllık zaman zarfındaki serüvenini de takip etmek mümkündür. Bu fotoğraflar, sadece Süleymaniye'nin değil, çevresi ve dolayısıyla İstanbul'un da evrimine şahitlik ediyor.

Fotoğraf 9 Galatadan Süleymaniye 1890-1908 (jules Sandoz, Y.A. 90486 nolu albüm)

Fotoğraf 10 Bugünkü İ.M.Ç. Atatürk Bulvarı'ndan Süleymaniye 1900 (Guillaume Berggren, özel albüm).

Fotoğraf 11 Camii abdest muslukları 1903
(Sebah & Joaillier, özel koleksiyon).

Fotoğraf 12 Camii revaklı avludan bir görünüm 1903
(Sebah & Joaillier, özel koleksiyon).

Süleymaniye'yle ilgili eski fotoğrafların bir çoğu Yıldız Albümleri olarak adlandırılan albümlerde mevcuttur. II. Abdülhamid fotoğrafa oldukça önem vermiş, fotoğrafı çok geniş alanlarda kullanmıştır. Sultan'a sunulan fotoğraf albümlerinden oluşan ve 'Yıldız Saray Koleksiyonu', 'Yıldız Albümleri', 'II Abdülhamid Arşivi' olarak adlandırılan bu koleksiyon, Yıldız Saray Kütüphanesi'ndeki diğer malzeme meyanda Cumhuriyetin ilanından sonra İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi koleksiyonuna dahil edilmiştir. İslam Sanat ve Kültürü Araştırma Merkezi (IRCİCA)'nin

müracaatıyla bu koleksiyondan iki kurumun da ayrı ayrı kullanması için reproduksiyonu yaptırılmıştır (Nuhoglu: 64-65). Bu albümlerden Gülmez Freres'in hazırladığı 90450,141049,145113,145125; Basile Kargopoulou'nun hazırladığı 90414, 90763, 140230,141247; Emin Römler Jonas'un hazırladığı 90479, Abdullah Freres'in hazırladığı 90817 ve 90819, Jules Sandoz'un sonradan renklendirilmiş 90486 numaralı albümlerinde, Süleymaniye Külliyesi'ne ait fotoğraflar mevcuttur. Bir albümde yer alan bir fotoğrafın diğer albümlerde de aynen yer aldığı, renklendirilmiş fo-

Fotoğraf 13 Caminin bir kartpostalı 1905 (Sebah & Joaillier).

Fotoğraf 14 Cami ve çevresinin görünüşü 1905 (Antoni Amatler).

toğraf veya kartpostalların başka bir fotoğrafçının fotoğrafı olabileceği gibi renklendirmeyi yapan kişiye de ait olduğu görülür.

1893 yılında II. Abdülhamid Yıldız Albümleri'nden, Amerikan Kongre Kütüphanesi'ne ve Amerikan kongre üyesi A.S. Hewitt'e de hediye göndermiştir. Bu albümler 1824 fotoğraf ve 51 albümden oluşmaktadır. Kongre Kütüphanesi'ne gönderilen albümler fotoğraf ve baskı

bölümünde '19.yy. Osmanlı Fotoğraf Koleksiyonu' olarak gruplandırılmış ve numaralandırılarak koruma altına alınmışlardır (Carney:6). Bu albümlere Kongre kütüphanesinin internet sitesi üzerinden ulaşmak mümkündür. Kütüphane albümlerinde de Süleymaniye'nin 10'a yakın iç ve dış fotoğrafı yer alır. Ali Rıza Bey'e ait 9515/13-18, Abdullah Freres'e ait 9516/38, 9534/34, 9535/34, 11912/23, 11913/42 albüm/numaralı fotoğraflar da Süleymaniye'ye aittir.

Fotoğraf 15 Galatada'dan Süleymaniye'nin Haliçe bakan yamaçlarını gösteren bir kartpostal 1920 (Anonim).

Fotoğraf 16 Cami mihrap ve minberini gösteren bir Kartpostal (Ahmet Hamdi Bülbül Arşivi)

İstanbul'un manzaraları cami, türbe, saray gibi anıtsal yapılar yerli ve yabancı fotoğrafçıların en çok sevdikleri konular olmuştur. Yerli fotoğrafçılar ise daha çok Osmanlıların Batı kültürüne ne kadar yakın olduklarını gösteren okul, fabrika, hastane gibi konuların fotoğraflarını çekmişlerdir (Atasoy:15). Hem gezgin hem de yerleşik (stüdyo) fotoğrafçılar İstanbul'un

pek çok panoramik görüntüsünü elde etmişlerdir. Görüntüler genelde Galata Kulesi, Serasker Kulesi, Beyazıt Camii Minaresi, Rumeli Hisarüstü, Kandilli Sırtları, Çamlıca, Bulgurlu gibi İstanbul'un algılanabildiği yerlerdir. Özellikle Serasker ve Galata Kuleleri'nden alınan panoramik görüntülerin tamamına yakınında Süleymaniye bütün haşmetiyle yer alır.

Fotoğraf 17 Yeni Camii üzerinden Süleymaniye ve çevresi 1930
(Ahmet Hamdi Bülbul Arşivi).

Fotoğraf 18 Süleymaniye Darüşşifası 1934 (İ.A.M.E.A.)

Fotoğraf 19 Cami şadırvan ve giriş cephesi 1935 (İ.A.M.E.A.)

Kartpostallarda Süleymaniye

İlk defa 1869 yılında Avusturyalılar'ın birbirlerine notlar yazmak ve haberleşmek için kullanmaları ile ortaya çıkan resimli kartpostallar, 1890 yılına doğru Osmanlı İmparatorluğu'nda görülmeye başlanmıştır. Kartpostalın Osmanlı'da yaygınlaşması, fotoğrafçı editör Max Fruchterman'ın 1895 yılında ilk Osmanlı kartpostal serisini Breslau'da bastırmasıyla başlamış oldu. Osmanlı'da Fruchterman'dan başka Römmeler&Jonas Ludwingsohn Frères, Alex J. Svoboda, Bon Marché, Mouradian, Rochat gibi editörler de kartpostalın yerleşmesinde emekleri geçen fotoğrafçı editörlerdir. Sebah & Joaillier, Abdullah Freres, Basile Kargopoulo ve Berggren, Cumhuriyet Döneminde de Othmar'ın çektiği fotoğraflar kartpostallarda en fazla yer alan fotoğraflar olmuşlardır. İlk kartpostal örnekleri Bizans eserlerinin görünümünden oluşurken giderek cami, saray çeşme gibi İslami yapılar da kartpostallarda yerini almaya başlamıştır. Belki de kartpostallara en fazla konu olan birkaç yapıdan biri de Süleymaniye'dir. Kartpostalların renklendirilmiş baskıları da küçümsenmeyecek kadar fazladır. Süleymaniye'ye ait bir çok fotoğrafın kartpostalları yapılırken, bu kartpostalların bazılarında fotoğraf olduğu gibi renklendirilirken, bazılarında fotoğrafa bulut, çerçeve vs. gibi eklemeler de yapılmıştır.

Geçmişten günümüze gelen Süleymaniye Külliyesi'ne ait görünümlerin bir çoğu yangın kulesinden çekilirken,

Fotoğraf 20 Cami kubbe içi süslemeleri 1936 (İ.A.M.E.A.)

Fotoğraf 21 Caminin genel görünüşü 1936 (İ.A.M.E.A.)

Fotoğraf 22 Süleymaniye Darüüşşifası 1937 (İ.A.M.E.A.)

Fotoğraf 23 Darüüşşifa kubbelerinden Süleymaniye Camii 1938 (İ.A.M.E.A.)

caminin akslarından (Hesap Çeşmesi'nin önünden, Sani ve Evvel Medreselere bakan cephede avlu ile cami ana mekânının birleştiği köşeden) biraz da harim kısmından fotoğraflanmıştır. 1912'li yıllarda havadan da görüntülenen Süleymaniye 1930'lu yıllardan sonra ise farklı açılardan da fotoğraflanmıştır.

Süleymaniye Külliyesi'nin 1935-1945 yılları arasındaki durumunu ise İstanbul Arkeoloji Müzeleri Encümeni Arşivindeki fotoğraflar ayrıntılı bir şekilde göstermektedir. Encümen, bu yıllarda İstanbul'daki mevcut anıtsal yapıların fotoğraflarını çekip tespitlerini yapmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü ve İstanbul Bölge Müdürlü-

Fotoğraf 24 Darüüşşifa payelerinde onarım faaliyeti 1938 (İ.A.M.E.A.)

Fotoğraf 25 Darüüşşifa'nın genel görünüşü 1938 (İ.A.M.E.A.)

Fotoğraf 26 Rabi ve Salis Medreseleri 1941 (İ.A.M.E.A.)

ğü arşivlerinde de Külliye'nin her dönem fotoğraflarını bulmak mümkündür. Vakıflar Genel Müdürlüğü bu fotoğrafların bazılarını kendi yayın organlarında yayımlamıştır.

Fotoğraf 27 Medrese revakları ve Camii 1941 (İ.A.M.E.A.)

Fotoğraf 28 Haliç'ten Süleymaniye 1945 (İ.A.M.E.A.)

Eldeki fotoğraflardan külliye'deki değişiklikler de takip edilebilir. Örneğin eski fotoğraflarda; meydana bakan cephedeki harime giriş kapısının önünde yer alan sütunların arası, kare şeklinde düzenlenen ahşap doğ-

Fotoğraf 29 Caminin içi 1950 (Othmar Pferschy)

Fotoğraf 30 Rüstem Paşa ve Süleymaniye Camii 1955 (Ahmet Hamdi Bülbul Arşivi)

Fotoğraf 31 Üst örtü kurşunları yeniledikten sonra avlu kubbeleri 1960 (Anonim).

ramalarla kapatılmıştır. Yine aynı cephede çörtlenlerin metallerle desteklediği, bu cephedeki küçük kubbelerin alemlü olduğu, şadırvanın üzerinin ise ahşap kuruluşlu kurşun kaplı bir külahlâ örtülmüş olduğu görülür. Yine

Fotoğraf 32 Medreselerin minareden görünümü 1965 (Anonim)

Fotoğraf 33 Cami ve çevresini gösteren kartpostal

Fotoğraf 34 Hesap Çeşmesi ve Camiyi gösteren kartpostal 1980 (Anonim).

aynı şekilde cami ana kubbesinde ve yarım kubbelerde kemer altlarında yer alan süslemelerin günümüze gelmediğini, gelenlerin de değişerek geldiği bu fotoğraflardan anlaşılmaktadır. Darüşşifa'ya ait fotoğraflarda ise avluyu kapatan çelik konstrüksiyonlu çatı kuruluşunun camlarının kırık, kurşun kaplamaların çoğunun yerinde olmadığı, içinde yer alan havuzun dört bir tarafında yer alan 19. yüzyıl yapımı arslan heykellerinin olduğu ve yapının içinin de oldukça harap durumda olduğu 1936-38 yılına tarihlenen fotoğraftan anlaşılır. Oysa ki, aynı açıdan üç yıl önce çekilen başka bir fotoğrafta ise yapının sapsağlam olduğu görülür. 1938 yılında ise darüşşifada onarım çalışmalarına başlandığını başka bir fotoğrafta tespit etmek mümkündür.

Unkapanı köprüsünden alınan ve Süleymaniye silüetini gösteren başka bir fotoğraf ile günümüzde aynı açı-

dan tarafımızca çekilen başka bir fotoğraf kıyaslandığında Süleymaniye Külliyesi'nden Haliç'e bakan yamaçlarındaki değişimi gözler önüne sermektedir. Yangın Kulesi'nden alınan fotoğraflar, Harbiye Nezareti, Bekirağa Bölüğü ve Süleymaniye Kışlası, Ali Paşa Konağı (Genel Kurmay Başkanlığı Binası iken yanan) gibi tarihi binaların da değişimini aşama aşama kaydetmiştir.

Sonuç olarak, birer belge niteliği taşıyan bu fotoğraf ve kartpostallar, Külliye'nin zaman içerisinde geçirdiği değişimin takip edilmesi ve eski restorasyon çalışmalarındaki eksiklikleri tespit edip, daha sağlıklı verilere dayanarak yapılacak araştırmalara kaynaklık etmektedirler.

Fotoğraf 35 Yangın Kulesinden Süleymaniye Camii ve çevresi 1983 (Anonim).

Fotoğraf 36 İ.Ü.Rektörlük binasından Süleymaniye 2007 (Ahmet Hamdi Bülbul)

Karşılaştırmalı Fotoğraflarda Süleymaniye Camii

1880 - 2011

1888-2011

1937-2007

1935-2008

1955-2009

Kaynakça

- Ak, Şeyit Ali. (2001) Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Fotoğrafı, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Azakoğlu, Nevin (2006) Tarihi Eserlerin Fotoğraflanması, İstanbul: Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, fotoğraf Ana Sanat Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Atasoy, Nurhan (2007) Yadigâr-ı İstanbul, İstanbul: Akkök Yayınları.
- Barutçu, Şinasi (1947) Fotoğraf Konuşmaları, İstanbul
- Berggren, Guillaume (Tarihsiz) 19. yüzyıl İstanbul Fotoğrafları, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Müzesi Yıldız Sarayı Sergi Kataloğu.
- Carney, E.S. Gavin (1989) The Harvard Semitic Museum, İmperial Self-portrait: The Ottoman Empires as Revealed in the Sultan Abdul-hamid II's Photographic Albums, The Journal of Turkish Studies, Volume 12, Boston, Harvard University,
- Cumhuriyet Devrinde İstanbul (1949) İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Dölen, Emre (1999) Açıklamalı Fotoğraf Tarihi Kronolojisi, İstanbul.
- Ertan, Güler (2005) Türk Fotoğrafında 1960 Sonrası, İstanbul.
- Gabriel, Albert (1962) En Turquie, Edit. Paul Hartmann, Paris.
- Germaner, Semra-İnankur Zeynep (2002) Oryantalistlerin İstanbul'u, İstanbul: T.İş Bankası Yayınları.
- İstanbul'un Kitabı (Tarihsiz) İstanbul: İstanbul Vilayet Neşriyatı ve Turizm Müdürlüğü Yay. İstanbul Arkeoloji Müzeleri Encümeni Arşivi Dosya No: 228,292,584
- Nuhoğlu, Hidayet-Çolak, Orhan M. (2007) Geçmiş Yüzyılın Gezginleri, Gezin, 6, 33-70, İstanbul.
- Özandes, Engin (1999) Sebah&Joallier'den Sebah'a, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Özandes, Engin (1995) Osmanlı İmparatorluğu'nda Fotoğrafçılık (1839-1919), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Robertson, James (1991) Photographer of İstanbul, Pub. By British Council.
- Schell, Astrid Von, 1989 Babam Othmar, Hürriyet Gösteri, 109, İstanbul
- Servet-i Fünun Dergisi Constantinople, 1897, s.331-33
- Şahenk, Hilmi (1996) Bir Zamanlar İstanbul, İstanbul: İstanbul Büyük Şehir Bel.Yay.
- Tekin, Gönül Alpay (1988) İmperial Self –Potrait: The Ottoman Empire as revealed in the Sultan Abdul Hamid II's photographic albums, Journal Of Turkish Studies, Vol.12, Harvard University, Office of the University Publisher.